

## פ"ח ה"ב

הוא בלשון נקיה שם כינוי להביצים מפני שבשפל ישבו, ומצינו השם דך או דכא לגלי הים מפני שבשפל הם ישבו ומשם הם מתרוממים בסערת הים כמ"ש בתהלים צ"ג ישאו נהרות דכים, ופירש רש"י כל לשון דכא לשון עומק ושפלות, וכן אוביך ה' יהמיון ואת דוק עמקי נביניהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך, ובאע"ז שם דכים הם המשכרים והטעם שזה כי אחר היותם דכים ינשאו בחפץ הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות עכ"ל. וכן באיכה ג ל"ד, לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ, תרגומו למככא תחת רגליו וגו', וכן בתהלים קמ"ג דכא לארץ הייתי, ביאורו השפיל לארץ. וכן לב נשבר ונדכה, ענינו לב שבור ונכנע, וענינו שפל. וכן אל ישוב דך נכלם, אכן אף להירושלמי בא מלת דכא בכמ"ק בהוראה של כתישה וכתיתה וכמו שמבאר הבבלי גם כן מלת דכא וכן"ל. וראיתי בשר"ת שאילת דוד הנ"ל שכתב שהמחלוקת שנפלה בין בעלי המסורה אם לכתוב בס"ת פצוע דכא באל"ף או בה"א תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי שלדעת הירושלמי יש לכתוב דכא באל"ף ולדעת הבבלי שהוא מלשון כתושה וכתיתה יש לכתוב בה"א כמו או דכו במדוכה. ולא הבינותי שהרי בבבלי בא השם דכא לפעמים בה"א כמו בדף ע"ו ולפעמים באל"ף כמו בדף ע"ה ע"א וע"ב, וכן במשנה בבבלי בדף ע"ו דכה בה"א ובדף ע' דכא באל"ף, וא"כ נראה שלדעת הבבלי שתי הצורות דכא באל"ף ודכה בה"א כשירות. ואכן אף דכא באל"ף בכל המקומות במקרא יוכל להתפרש מלשון כתישה וכתיתה וכן פירשם מפרשי המקרא. ועיין בסערת תימן עמוד ק"ד שלפי מסורת תימן כתוב בס"ת פצוע דכא באל"ף, ובהערה שם: כתב במנחת שי שבספרי דפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כת"י כתוב דכא באל"ף, ובכולם נמסר דכא ג: פצוע דכא, ואת דכא. תשב אנוש עד דכא. וכל אלו שנקבעו במסורה כתובים באל"ף בכל ספרי תימן ע"כ. וידוע שמסורת התימנים בהלכה בנויה עפ"י הבבלי ועפ"י גאוני בבלי.

אמר ר"א לא הוה ר"י שמע לה מן ב"נ זעיר. פירושו דאלו שמע לה מן ב"נ זעיר לא היה מקבלה כהלכה כמ"ש במ"ק פ"ג ה"ה א"ל מה את סבר דילפינן עובדא מינך, לא ילפין עובדא מב"נ זעיר.

והוה ר"ז מקלס ליה דו מקים מילתא על בררא. כלומר דאינו משיב רק על שאלתו ולומר דמותר שהרי אז לא היה משיב הלכה ברורה דהיתה חושבת שהוא מותר והרי הוא ככל שאר אדם והיה מוליך אותה שולל, אבל בתשובתו הקים מילתא על בררא שקבלה ממנו תשובה ברורה כהלכה. ונ"מ שצריך המורה להתבונן על השאלה מכל צד ולהשיב תשובה ברורה מספקת. וכזה לקמן בפט"ו ה"ד אתי עובדא קומי רבי אימי א"ל אין ברי דהיא שריא לך אלא תהא יודע דבניה דההוא גברא ממזירא קומי שמיא, והוה ר"ז מקלס ליה דהוא מקים מילתא על בררא. ואכן אף כאן לא השיב ר"א רק על שאלת האיש אלא בירר הדבר מכל צד בתשובתו שהיתה תשובה כהלכה.

דברי ר"י ממזר לא ישא ממזרת וכו'. עמ"ש בקידושין פ"ד ה"ג ופ"ג ה"ב פיסקא ופליג על הא דאמר ר"י בן פזי.

אמר רבי מתנייה משחררין לו שפחה. ובקידושין פ"ד בשי"ק תמה שהרי משוחררת גיורת גמורה היא וגר עמוני אסור בה לר"י דסובר קהל גרים איקרי קהל. וכן קשה איך ממזר מותר בה. ופירוש הפנ"מ מלבד שקשה להולמו אינו מוכן מה שכתב ואם אח"כ משחררין אותה יש תקנה לולד, שאם ישחררו אותה הרי לו אשה שהוא אסור בה. ואמנם יש תקנה שישחררו את הולד כמבואר שם אבל לא את האשה. ולחומר הנושא נ"ל לפרש

## פ"ח ה"ג

עפ"י הגמרא גיטין פ"ד ה"ד היוצא בשן ועין הואיל ושיחררתו וכו' והיוצא משום יאוש הואיל ולא שחררתו התורה עיי"ש, הרי שאף מעוכב גט שחרור כמו היוצא בשן ועין והמתיאש מעבדו נופל עליו לשון שחרור מפני שמשחררין אותו משעבוד העבדות אף שיש להאדון עליו עוד שיעבוד הגוף עד שיתן לו גט שחרור. ועפ"י יתכן לפרש גם כאן משחררין לו שפחה משחרר אותה האדון רק משעבוד העבודה אבל עדיין היא מעוכבת גט שחרור וא"כ הרי היא שפחה גמורה. והא דלא קאמר בפשטות משיאין לו שפחה נראה מפני שאין זה נוח להממזר ולגר העמוני שהרי היא משועבדת להאדון ואינה יכולה לעשות המלאכות שהאשה עושה לבעלה. והא דלא קאמר שיקנה לו שפחה משום שאין זו תקנה למי שאין לו כסף לקנות שפחה. אבל אפשר שהב"ד ישפיעו על מי שהוא שיש לו כמה שפחות שישחרר משיעבוד עבדות שפחה אחת לטובת הממזר או הגר העמוני כדי שיקיים מצוות פרו ורבו עד שתשיג ידו ויקנה אותה ממנו. מיהו נראה פשוט שאם אין ב"ד מוצאין איש שרוצה לשחרר שפחתו משעבוד העבדות לטובת הממזר והגר עמוני, והממזר או הגר הם עניים שאין להם כסף לקנות שפחה, שמחוייבים הב"ד לקנות בשבילו שפחה כמו שמחוייבים להשיא כל אדם מישראל מקופה של צדקה כמ"ש בכתובות ס"ז: די מחסורו אשר יחסר לו זה אשה, וממזר וגר בכלל. וכן נראה כמ"ש דמירי בממזר וגר עמוני עני מהלשון בקידושין משחררין שפחה ומשיאין לו.

## הלכה ג

עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ודכוותיה אדומי ולא אדומית מצרי ולא מצרית כתיב על דבר וכו' היה להם לנשים לקדם. להיב אשר שחר עליך ואשר יעץ מי דרכו לשכור האיש דרכו ליעץ ולא האשה. כלומר כי הדרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אין הלימוד מפשטו של מקרא, כי עומד כנגדו הפשט מצרי ולא מצרית, אלא אין זה אלא אסמכתא לזכרון. אבל עיקר הלכה מקובלת הרי כתובה בצדה דכתיב על אשר לא קדמו ואשר שחר עליך את בלעם בן בעור לקללך, הרי מפורש שהמדובר הוא מעמוני ולא מעמונית ומואבית. ובבבלי ע"ז שדואג האדומי רצה לפסול את דוד מלבא בקהל שכן הפשט היא שגם עמונית ומואבית בכלל, ואף שהיה גדול בתורה והיה לו לדעת שמסורה זו כתובה בצדה ברם השנאה תעורר עיני חכמים ותסלף דברי צדיקים, וכשהשיבו לו החכמים הרי ההלכה המקובלת כתובה בצדה אישתיק. וע"ז אמר לו שאול הלכה נתעלמה ממך צא ושאל בביהמ"ד. ברם הם לא עמדו ע"ז כי ההלכה זו כתובה בצדה והיו כאלו מסיעת דואג שרצו להכריז על דוד כפסול לבא בקהל, ואז יתרא הישראלי שידע שהצדק עם חכמי ישראל כי ההלכה כתובה בצדה, והדורות הקודמים לקחו את לשון הפסוק עמוני ולא עמונית מואבי וכו' רק כאסמכתא לבד אבל דואג וסייעתו עמדו בשלהם בגלל השנאה לדוד, חשב אדם הגדול עצות בנפשו איך לנצח את דואג וסייעתו ובא להחליטה כי יש להתנהג בזה בכח החרב כדי להציל הלכה זו, וחגר חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי שכן מי שרוצה לחלוק על הלכה מקובלת זו הרי הוא כזקן ממרא כמ"ש בשבת פ"א גבי שמן של עכו"ם עיי"ש. ובירושלמי שנעץ חרב בביהמ"ד ואמר מחוייבים אנו למסור נפשינו על ההלכה המקובלת שלא תהיה בטלה ולפיכך או נהרג או ניהרג. ובוהר חדש במדרש הנעלם על מגילת רות, פסוק ויקחו להם נשים מואביות, ישנו עוד מקור מפורש שני בתורה להלכה זו וז"ל, רבי בון אמר אלמלא הוינא

## פ"ח ה"ג

התם כד התקיימה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית פליגנא עלוי ואמינא מואבית ולא עמוני ומה מאן דכתיב בהם ויחל העם לזנות אל בנות מואב (במדבר כ"ה) וכתיב (במדבר ל"א ט"ז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם ותהי המגפה בעדת ה', אינון גורמין כולי האי וגוברין אסורין ואינון שריין. ומיד אמר הדרי בי, ומה משה ואלעזר קבלן כמ"ש במדבר ל"ב דכתיב אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם, מ"ט בהכרח עמדו בנות מואב באותו מעשה דאמר ר"ח האנשים באים ומביאין אותם בעל כרחן וההיא שלא קבלה הורגין אותה, עד שנמצאו מואביות כולם בהכרח ועל דין ודאי האנשים אסורים והנשים מותרות. ועוד כתיב באוריתא תרי טעמי על דבר אשר לא קדמו ואשר שכר עליך בלעם, עיקרן דמילתא גוברין הוו עכ"ל. הרי מקור נוסף מפרשת מטות דמפורש וכל אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם, כלומר לקחת אותן לנשים, הרי שמואביות מותרות. ומכאן שהדרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אינו אלא אסמכתא לזכרון שאיסור עמוני ומואבי והיתר עמונית ומואבית בדיבור אחד נאמר. ברם אכתי לא הונח לנו, הרי בפסוק קודם לזה כתיב ויאמר משה החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם ע"ד פער ותהיה המגפה בעדת ה', ואם אנוסות היו ע"י אביהם ובעליהם כמ"ש גם בספרי סוף פרשת בלק, הרי אונס רחמנא פטריה. וי"ל שאחרי שכבר נתפסו נשים אלו לעבירה באונס וישראל כשראו אותם תקף עליהם יצרן שכן ערומות פגעו בהם ועכשיו היו ישראל רואים אותם כנשים שתקף עליהן יצרן לזנות עמו בדבר בלעם כמ"ש ברש"י פרשת בלק ופרשת מטות, הרי חשב משה ששוב ישראל כשיראו אותם יהיו כרוכים אחריהם והם תהיינה כרוכות אחריהם ושוב תפרוץ מגפה בבני ישראל, ואז הרי ההלכה אומרת אין דוחין נפש מפני נפש וכ"ש עם רב מישראל, ולפיכך מתוך הכרח אמר משה החייתם כל נקבה הן הנה היו בדבר בלעם ותהי המגפה בעדת ה', ולפיכך אין מנוס אלא וכל אשה יודעת משכב זכר הרוג. אבל הדגיש וכל הטף כנשים החיו לכם כי בעצם העמוניות והמואביות לא נפסלו כלל לבא בקהל. ואף דביבמות דף ס שנינו רשב"י אומר גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד כשירה לכהונה שנאמר וכל הטף אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם, והרי פנחס עמהם, ורבנן חולקים וסוברים החיו לכם לעבדים ולשפחות, היינו לכהנים לעבדים ולשפחות, אבל מודים שפירוש הפסוק החיו לכם היינו שמותר ללווים ולישראל לקחת מהם נשים. והנה יש לשער שבתמיה זו של רבי בון השתמשו גם דואג וסייעתו וכל אלו שהלכו בעקבותם בשאר הדורות, אפס אלו שפקרו בהלכה זו לא ראו כי תשובתם בצדס דכתיב החיו לכם. והנה מבואר שגם בתקופת בועז כבר נתורכחו בהלכה זו ויש שהיו פוסלים מואביות לבא בקהל וכמ"ש לקמן השבה משדה מואב זו היא ששבה משדי מואב תחילה, שכן מקודם עוד לא היתה ההלכה ברורה בזה כי היו בזה מימינים ומשמאילים. ועוד לקמן ומפורש יותר בילקוט ובפסיקתא דר"כ דף קכ"ד, ותלכי אל עם אחר אשר לא ידעת מתמול שלשום. אמר לה בועז שאילו באת שלשום לא היינו מקבלים אותך שעדיין לא נתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, לא אמר שעדיין לא חדשנו ההלכה שכן אין לו לנביא לחדש שום דבר מעתה, וכ"ש שאר החכמים, אלא אמר עדיין לא נתחדשה ההלכה המקובלת שיש לה כמה ראיות מפורשות בתורה אלא שנשתכחה ההלכה ומקורותיה על בוריה עד שהיו צריכים החכמים לעורר הזכרון בהמקובל ובהראיות וההלכה שוב נתחדשה כבימי קדם. ואכן יש לדעת דברו שהוא השופט אבצן

## פ"ח ה"ג

מבית לחם היה השופט לאחר יפתח כמ"ש בשופטים י"ב וא"כ היה עוד בסוף ימי פנחס בן אלעזר הכהן שלחם במדין ובמואב כימי משה ויתכן שעד אז לא באה שאלת של חיתון במואב ורות היתה המקרה הראשון, ומה גם שנישאת לגדול הדור. ומפני כן אמר לה בועז שאלו באת שלשום יתכן שלא היינו מקבלים אותך שכן עדיין לא התחדשה ההלכה המקובלת סופית, שכן היו בזה הדעות חלוקות. אולם כשכאת כבר נקבעה ההלכה סופית שהיא הלכה מקובלת בראיות מפורשות מן התורה, וכאסמכתא של רמז שמש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. ברם אחרי שנקבעה ההלכה המקובלת חש בועז כנמר וביאר ההלכה, שכן היה צורך להיות עז כנמר בעזות דקדושה ובעזות ישראל שקבלו את התורה בחרוף נפש כמ"ש בביצה כ"ב ביאר ההלכה ולקח את רות המואבית לאשה מה שהגואל פקפק בזה ואמר לא אוכל לגאול פן אשחית נחלתי, ופירש רש"י פן אשחית זרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי, וטעה במואבי ולא מואבית. ושוב אף שכבר נתחדשה ההלכה הזאת כבימי קדם בהסכמת הסנהדרין שוב עורר פקפוק בזה דואג האדומי וסייעתו עד שהיה צורך להשתמש באמצעים של לנעוץ חרב וכעין שנוהגים בזקן ממרא כדי לא לבטל ההלכה.

היה להם לנשים לקדם בתמיה כתיב אשר שכר עליך ואשר יעץ. בפרשת כי תצא כתיב אשר שכר עליך את בלעם, ובמיכה ו כתיב עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב, ודרך התלמודים וביחוד הירושלמי לקצר הפסוקים ולערבם יחד כמ"ש בתו"ס מגילה ג ובציון ר"י ברלן ז"ל שם, ובהליכות עולם שער ב ד"ה דרך הגמרא וביבין שמועה שם, וכיד מלאכי סימן רפ"ג, כמ"ש בביכורים פ"א ה"ח וב"מ פ"ז ה"א עיי"ש ובדברי הגר"ח העליר במחברתו על תרגום השבעים. וכאן רבותא יותר שאף מערב פסוק בתורה עם פסוק בבניאים יחד ואומרם כפסוק אחד. וי"ל נמי שסמך על המדרש של הספרי, על דבר אשר לא קדמו אתכם כשהוא אומר על דבר אף על העצה, וכה"א זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב.

כתיב ע"ד אשר לא קדמו אתכם היה להם לנשים לקדם, וכתיב אשר שכר עליך ואשר יעץ מי דרכו לשכור האיש ולא האשה. וכיוב"ז בריש קידושין דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה, וביבמות ס"ה וכבשה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש. ונ"ל ענינו שכן האיש עומד במרכז הציבוריות ומטביע חותמו על החברה והאומה ומעצב דמותה משא"כ האשה שכל עניניה בבית ובאהל, ומפני כן עמוני שתפקיד ציבורי לו גם בחברה וגם באומה שהוא המקדש הוא השוכר הוא המיעץ והוא הלוחם והוא הכובש והרי הוא עצמאי באופיו, לפיכך אסור לו לבא בקהל ה' שלא יטביע חותמו בגירותו על המשפחה הישראלית והאומה כולה. אבל האשה שמטבעה אינה לוחמת ואינה כובשת ואינה מיעצת ואינה שוכרת, כשהיא מתגיירת ונישאת לכן ישראל הרי היא ממוזגת כבעלה ובמשפחתה ובעם ישראל ומתאחדת אתם אחד גמור ושלם מבלי שתשאר באופיה העצמאי הקודם, וכן אמרה רות עמך עמי ואלוהיך אלוהי. אגב אבאר מה שאמרה רות באשר תמותי אמות ושם אקבר, שהרי רות בתו של עגלון מלך מואב היתה וטבעי הוא שיהיה רצונה של בת מלכים להקבר בקבר מלכים אבותיה, ולפיכך הדגישה שהיא מעכשיו מאוחדת עם משפחתה הישראלית ועם ישראל שגם באשר תמותי אמות ושם אקבר, אמות כבת ישראל ואקבר כבת ישראל. וע"ד הנאהבים והנעמים כחייהם ובמותם לא נפרדו.

פ"ח ה"ג

ושחרים וכו' מן שלחו שהיה משבטו של יהודה וכו'. (מלת אותם כאן יש למחוק).

לא צורכה דלא ויולד מן בערה אשתו וכו' כ"ה בירושלמי כת"י במת"כ רות שם ועיין במקרא.

**חושנים** ואת בערא נשיו וכי יש לך אדם מוליד את נשיו אלא שחש כנמר וביאר את ההלכה. כלומר שהוא הוליד מן שלחו - אותם. והיא רות והיא מכונה גם חודש כדכתיב בפסוק ט ויולד מחודש אשתו, ושיעורו ושחרים הוליד בשדי מואב מן שלחו - אותם היא רות ומן חושנים, כמ"ש בפסוק י"א. והמאמר חושנים ואת בערא נשיו הוא מאמר מוסגר שנשיו מכונות כן על שם שחש כנמר מאשתו חושנים לקחת רות שמכונה בערא, שהוא כמו בארה בחילוף אותיות, ע"ש שע"י נתבארה ההלכה החדשה וכן פירש רש"י בדה"י.

אלא שהיה חש כנמר וביאר את ההלכה 'עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית'. כ"ה ברות רבה פ"ד ס"א, ודורש ואת בערא כאלו היה מילה אחת ועין מתחלפת באלף, ושיעורו ואת בארא נשיו, ר"ל נשים של מואב שהן מותרות. אולם הדרשה חושנים שהיה חש כנמר צ"ב איך נרמז נמר במקרא, יותר היה לו לומר שהיה חש כנשר וכדכתיב בחבקוק א ח כנשר חש לאכול. ואכן יש בירמיה ח ו נמר שוקד על עריהם להחריבם, אבל חש כנשר מפורש כן במקרא. ברם כשנעמיק חקר בסוגיא זו נראה דבכוונה רבת הערך אמרו שהיה חש כנמר. דהנה יש להתבונן ואיך נשכחה הלכה זו שנמסרה למשה מסיני עד שבוטל בצירוף הזקנים היו צריכים להחזירה בפלפולם ולהמוני ישראל היה נראה הדבר כהלכה חדשה שכנראה לא נתקבלה כ"כ מהר מפני שהיה דבר זה בעיני ההמונים כדבר תמוה עד שגם דורות שלאחר בועז היו מפקפקים בה ולא האמינו לקבלת ולימוד הזקנים, שכן בימי ישי נכדו של בועז היה צורך בדבר שיתר הישראלי חתנו של שיש ינעץ חרב בביהמ"ד ויאמר או נהרג או נהרג או נקיים דברי רבי. ולשון הבבלי שאמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. ולשון מדרש רות, אמר או נהרג או אהרג עד שאני מקיים הלכה לרבים שכל מי שיבטל הלכה זו בחרב הזאת אני מתיו את ראשו, ותמיה גדולה ואיך העם כולו לא קבלו את מרות בועז והזקנים ובדור שלאחריו את קבלת שמואל הרמתי, ואיך עברו על יסוד גדול בתורה שבע"פ ועשית עפ"י הדבר אשר יורוך ולא תסור וגו' עד שהיה צורך בדבר להעמיד ההלכה המקובלת לסנהדרין בכח החרב. וג"ל ביאורו של דבר שאחרי שעמוני ומואבי הזכרים אסורים לבא בקהל וכתוצאה מזה קמה שנהא גדולה מעמים אלו לעם ישראל ותורתו, כמ"ש ביבמות ט"ז בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב ועמון ומואב נפנו על ס"ת, אמרו זה שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ישרף באש. ואם אש קנאתם בערה כ"כ בלכם עד שבזו לכסף ולזהב יש להניח שלא נתנו לבנותיהן שיתחתנו עם ישראל אף שהיו מותרין לבא בקהל. ובמשך הדורות שכל בנות הגוים שהתגיירו התחתנו בישראל חוץ מעמון ומואב היה נשרש אצל ההמון שאיסור יש גם על הנקבות של עמון ומואב כמו על הזכרים ואם קרה פעם מקרה כזה ראו ההמונים באדם הזה עברייני. ברם כשנשא בועז שופט ישראל את רות קמה סערה גדולה בעם. אולם בועז חש לכנס הסנהדרין בשער

פ"ח ה"ג

העיר לקיים הלכה מקובלת זו שנשתכחה מישראל ולחדש הלכה זו נגד טעות ההמונים שנשתרשה כמשך הדורות, והיה דרוש העזה גדולה ורב מרץ להאבק עם ההמונים, ולכן אמרו רבותינו שחש כנמר וביאר הלכה זו וקיים הוי עז הנמר להעמיד ההלכה המקובלת בידי הסנהדרין על תלה. ולפיכך אמרו שע"י רות נתחדשה ההלכה הזו שכן בועז שופט היה ובהעזה רבה בצירוף הזקנים עלה בידו לעצור גלי ההמונים אכן לא קמה הסערה לדממה ושוב החלו הגלים לשטוף בחזקה בדור שלאחריו עד שהטילו פסול גם בזרע בועז ובישי הצדיק עד שראה יתר הישראלי להעמיד הדת על תילה בכח החרב במסירות נפש, ורק אז החלו להתבונן שקבלה בידי הסנהדרין, ובידי שמואל הרמתי ובית דינו קבלת אמת ורק בגלל שחדל החיתון מדורות קודמים נשתרשה הטעות כאלו הצו הזה חל גם על הנקבות כעל הזכרים. ובבבלי לא נזכר ההאבקות של בועז רק שכנס את הזקנים לבסס הלכה זו כמ"ש בכתובות ז, אבל בירושלמי נאמר שחש כנמר להעמיד הלכה זו שעוד מתמול שלשום לא נתקבלה בגלל דעת ההמונים ובתוקף התאבקות עז מלאה והעזה רבה הקים ההלכה על תלה.

אלא שחש כנמר וביאר את ההלכה. וכזה דורש השמות להלן ובכמ"ק בתלמודים ומדרשים. ויסוד הדבר עפ"י הפשט, עפ"י שאמרו בבר"ר פל"ז ו שהראשונים הוציאו שמות בניהם ע"ש המאורע עי"ש. כלומר ששמש להם הדבר כאמצעי וכאסמכתא להנציח מאורעות כבירים בעלי ערך הסטורי שהיו עומדים בקשר עם התקופה ההיא או בקשר האדם כענין בע"פ. ומכאן וממקומות מקבילים אנו למדים שגם הוסיפו לאדם חשוב כינויים שונים להנציח על ידם מאורעות חשובים בעלי ערך הסטורי שנמסר להעם מפה לפה בקשר עם גודלו ופרעלו של האיש ההוא. ופירש שחש כנמר וביאר את ההלכה ע"ד שאמרו הוי עז כנמר, ואף הוא השתמש בעזות דקדושה ולא נשא פנים לגדולים בגישתו לקבוע ההלכה. ובחידושי הרד"ל ברות פ"ד א "אלא שחש כנמר וביאר" כצ"ל ולשון המקרא חבקוק א כנשר חש עכ"ל. וקשה להגיה מפני שכ"ה גם ברות רבה ובמת"כ בשם ירושלמי והוא היה לו ירושלמי כת"י כמ"ש בפרשת ויקרא סוף פי"א. ולפענ"ד לפרש ע"ד הוי עז כנמר וכדלעיל. ובפירושו ר"ז בפסוק בחבקוק ה"ל כתוב וקלו מנמרים סוסיו כנשר חש לאכול וכתוב מנשרים קלו הרי שהנמר קל כנשר וכו'. ולפענ"ד שם קלו מנמרים סוסיו בנוגע להעזה שמראים הסוסים במלחמה כמו הנמרים שקלים לרוץ בתוך שדה המערכה בחרוף נפש, וכן משמע מאבות הוי קל כנשר ועז כנמר, הנה שתכונת הנמר בעיקר הוא בהעזה ולא בקלות המרוץ.

שנכנס לבית דינו של ישי כצ"ל, כמ"ש בשו"ט מזמור ט וברות רבה ריש פ"ד, פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישעיה מ"ה), ונעץ את החרב בביהמ"ד ואמר או נהרג או נהרג. כבבלי מלמד שחגר חרבו כישמעאל ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, אכן מלשון הירושלמי וכ"ה בשו"ט וברות רבה מבואר שלא היה בטוח שהוא יהרג אלא שמסר נפשו על הדבר אך שיתכן שהוא יהרג. וכן כל מי שעובר על הלכה זו בחרב זה אני הורגו, כלומר אף על הסכנה שהוא יהרג. וכזה פירשתי בשבת פ"א סוף ה"ד, שמנה עשרה דבר אפילו גדול אינו מבטל מפני שעמדה להם בנפשותיהם, ופירשו הפנ"מ והק"ע בנפשותיהם של תלמידי ב"ה כדאמרין לעיל עמדו עליהם תלמידי ב"ש בחרבות וברמחים. ותימא מה טעם הוא זה שמפני

פ"ח ה"ג

זה אין לבטל י"ח דבר מפני שעשו הדבר על חשבון נפשות יריביהם תלמידי ב"ה, ומלבד זה הלשון משמע שעמדה להם גזירת י"ח דבר בנפשותיהם הם, כלומר במסירת נפש. אכן נ"ל שאף שנאמר שעמדו על תלמידי ב"ה בחרכות וברמחים לא היו בטוחים כלל שהם יהרגו מתלמידי ב"ה ויתכן שהם יהרגו ואעפ"כ סכנו נפשם מפני שמסרו נפשם על הדבר ומפני כן נתפשטו גזירתן ברוב ישראל כמ"ש בע"ז ל"ו, וכמ"ש כאן ביתרא הישראלי, שאף שאמר כל מי שאינו שומע הלכה זו בחרב אני הורגו ר"ל אם יעלה בידו אבל יתכן שהוא יהרג. ויש לגרוס כאן ואמר או נהרגו וכו' או נקיים דברי רבותי כמ"ש בשו"ט.

**ומצאו יושב ודורש פנו אלי כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד.** כ"ה הפסוק בישיעה מ"ה כ"ב וכן מעתיק הילקוט בשמואל א רמז קכ"ז, ופירש"י פנו אלי והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו כי אני אל והכל בידי ואין עוד זולתי, ראה במצודת דוד. ועד"ז דרש ישי להאי קרא.

**אלא שחגר מתניו כישמעאלי.** לכאורה משמע שהיו קוראים לו ישמעאלי מפני שחגר מתניו בחרב כישמעאלי אבל עצם הפעולה שעשה במרץ והעזה שנעץ חרב בביהמ"ד וכו' אין לה קשר עם השם ישמעאלי. וקשה וכי עמים אחרים לא חוגרים חרב, ועוד קשה שדבר כזה לא מצינו בשום מקום להכריע ההלכה ע"י כח החרב וכבר תמה כן בפירוש מהר"ו במדרש רות ונטה מפני כן מהפשט עיי"ש. אכן בדה"א ב י"ז תרגם רב יוסף ואבא דעמשא יתר ישמאלא והו צווחין עליה יתר ישמעאלא מטול דוריו ית חרצו בסיפא למסייעא ית דוד כערכאה כעא אבנר למרחקא ית דוד וכל גניסת ישי דלא ידכון למיעל בקהלא דהשם על עסק רות מואביתא עכ"ל. משמע מדבריו שהיו מכנים אותו ישמעאלי ע"ש פעולתו המזורה שהופיע בביהמ"ד חגר בחרב כדי להכריע בכוחו ההלכה המקובלת מה שאין זה דרך שופטי ישראל. וכנראה שהיה נהוג כן אצל ישמעאל לכפות על העם חוקים ולא ע"י הכרעת הרוב אולם אין זה מתכונתם של שופטי ישראל וזרה מאוד לרוח תורתנו. אכן יתרא עשה כן כהוראת שעה בגלל דואג וסייעתו ששאפו בזדון לבם לפסול מלכות בית דוד מלכא בקהל אף שידעו שההלכה זו מקובלת היא מפי שמואל הרמתי. ונוסף לזה הרי היו מורדים במלכות בית דוד כמ"ש המפרשים. ויתכן מאוד שעשה כן ברצון חכמים ובהוראתם. וכדאי לציין שבניגוד לשמו העצמי יתרא הישראלי כשעשה פעולה מזורה זאת נחסר אות משמו ונקרא יתר הישמעאלי שהוא סימן על ירידת כבודו כמ"ש במכילתא ריש פרשת יתרו עיי"ש, ואף שהתכוון לש"ש וברצון חכמים מ"מ הרי זה מרוח ישמעאל. וי"ל נמי למ"ד שנתגייר שבגיותו היה שמו יתר וכשנתגייר הוסיפו לו אות על שמו וכמו שהוא במכילתא שם ובפירוש רש"י עיי"ש. ועיין בשבת י"ז נעצו חרב בביהמ"ד וכו' ובירושלמי ה"ד ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהם בחרכות וברמחים. ויתכן ששימש להם דוגמא פעולתו של יתר הישמעאלי. אולם מעשיהם היו שלא ברצון חכמים ואמרו אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל אף שב"ש ראו בגזירת י"ח דבר טובת עניני האומה עיי"ש בירושלמי.

**אמר רשב"נ אני אין לי אלא משנה.** פירוש המפרשים אין לו שחר במחכ"ת. ואכן הגירסא משובשת והגירסא הנכונה מעתיק המת"כ במדרש רות ריש פ"ד מירושלמי כת"י ישן שהיה לו שמזכירו בכמ"ק וז"ל, אציגה לפניך לשון הירושלמי וז"ל אמר רשב"נ אני אין לי אלא משנה, ותשב נעמי ורות המואבית כלתה עמה השבה משדי מואב, תחילה אהין אמר לה ותעזבי

פ"ח ה"ג

אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום, אמר לה אלו באת מתמול שלשום לא היינו מקבלים אותך עכ"ל. ופירוש השבה משדי מואב משמע שכבר שבה לאל י"ת בעודה בשדי מואב, והוא אמר מתמול שלשום, אלא אילו באת וכו' עכ"ל. העתקתי ממדרש רבה פפד"מ תנ"ג ושם כתוב אהין בנזן כפופה בסוף, ונראה שהוא ט"ס וצ"ל אהין והוא כמו אהן, ובהוצאת ווילנא ראם כתוב והיינו, נראה שלא הבינו מלת אהינו והגיהו והיינו, ובהוצאות אחרות השמיטו המלה לגמרי. הנה מבואר שהירושלמי מקשה איך אמר בועז ותעזבי וכו' ותלכי אל עם אשר לא ידעת מתמול שלשום, ומשמע ליה הפירוש שרק מתמול שלשום התגיירה והרי כבר משדי מואב התגיירה, אלא ודאי הכי פירושו שאמנם התגיירה עוד בשדה מואב אלא שאלו באת לבא בקהל עוד תמול שלשום לא היינו מקבלים אותך משום שרק היום נתחדשה ההלכה. ועכשיו אבאר גירסת הירושלמי שלפנינו. אמר רשב"נ אני אין לי אלא "משנה" כצ"ל, ותשב נעמי וכו' זו היא ששבה משדי מואב תחילה "אחורי" אמר לה ותעזבי אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת מתמול שלשום, המלה "אחורי" היא מלה סורית וביאורו אחר, ובכמ"ק באה המלה בהבלעת האל"ף חורי, ראה בעה"ש ערך חרא, וביאורו שמקשה הירושלמי נעמי חמותה שידעה ענינה בטוב מעידה ותשב כלתה עמה השבה משדי מואב שכבר נתגיירה עוד בשדי מואב, ואחר הוא בועז, ואומר שרק מתמול שלשום התגיירה, אלא אמר לה אלו באת אצלינו מתמול שלשום לא היינו מקבלים אותך מפני שרק היום נתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. שו"ר בש"נ הוצאת ווילנא שהעיר מדברי המת"כ. אני אין לי אלא משנה כצ"ל וכו' זו היא ששבה משדי מואב תחלה. כלומר ששבה לא"י משדי מואב כגירת מואבית לעם ישראל כמו שאמרה עמך עמי, שהסתמכה על קבלת הסנהדרין שמואבית מותרת לבא בקהל שבוודאי היה הדבר ידוע לנעמי אף שידעה שהמוני ישראל עומדים נגד קבלה זו. תדע לך שכן הוא שאל"כ איך אמרה לנעמי עמך עמי, הרי אסורה לבא בקהל אלא ודאי ששמעה מנעמי את קבלת ההלכה בזה. ועיין מ"ש לעיל.

**ונעץ את החרב בבי"ד כל מי שהוא עובר על הלכה זו בחרב זו אני הורגו וכו'.** ובסנהדרין צ"ב אמרו חזקיה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב. ויש לעיין באר"ח סימן קנ"א ס"ו, יש אוסרים ליכנס בביהכנ"ס בסכין ארוך. ומבואר יותר בבי"ד וז"ל כתוב בא"ח בשם מהר"מ שאסור ליכנס לביהכנ"ס בסכין ארוך לפי שהתפלה מארכת ימיו של אדם והסכין מקצרם, ומגיה עליו הר"ף שאין לחוש לזה. ודברי הר"ף צ"ע שהרי מפורש בסנהדרין פ"ב ויקם פנחס מתוך העדה ויקח רומח בידו, מכאן שאין נכנסין בכלי זיין לביהמ"ד. ופירש רש"י מתוך העדה סנהדרין שהיו יושבים ודנים כדכתיב ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם וגו' ויאמר משה אל שופטי ישראל וגו', ומשמע דביהמ"ד דינו כמו ביהכנ"ס כדכתיב כי הוא חייך ואורך ימך והרבה פסוקים כאלו. ואולי הר"ף מחלק בין סכין ארוך אעפ"י שהוא דומה לכלי זיין שיכול לדקור בו את האדם עד למות מ"מ אינו כלי זיין ממש. ונראה דמשום דאין מכניסים חרב לביהמ"ד נעץ חזקיה חרב על פתח ביהמ"ד. אולם קשה מכאן איך נעץ החרב בבי"ד, וכזה בסנהדרין פ"ד ה"ז עיי"ש. והיה אפשר לומר דשאני בי"ד מביהמ"ד, ברם הרי גם בעובדא דפנחס היו בי"ד יושבין ודנין כמ"ש ברש"י. ואכן אמרו בסנהדרין ז לעולם יראה הדיין כאלו חרב מונחת לו

פ"ח ה"ג

ה"ח

בין ירכותיו, אבל אין לדמות הראיה הדמיונית להכנסת חרב ממש, וא"כ קשה כאן איך נעץ את החרב בביהמ"ד, וכן קשה מסנהדרין פ"ז ה"ז כנ"ל. ובשבת פ"א ה"ד, אמרו והשאר ב"ש קמו עליהם למטה בחרבות וברמחים וכו', ואולי המקום למטה בביהמ"ד לא היה דינו בביהמ"ד ולא כבי"ד אלא כפתח ביהמ"ד ושם מותר כמו שעשה חזקיה, אבל מכאן קשה. וי"ל דהוראת שעה היתה כדי לקבוע ההלכה כפי שמקובל להם מבית דינו של שמואל הרמתי. ואני כותב כפה ת"א בשנת תשל"ה והריני להעיר שהיום אנשי המשמר האזרחי שומרים ביחוד על בתכנ"ס ובתי מדרשות מפני סכנת חומר נפץ והם נכנסים לביהמ"ד עם הכלי זין לזמן קצר כדי לומר קדושה וברכו או להתפלל בציבור אין איסור בזה, והרי הטעם הוא מפני שהתפלה והתורה מאריכה ימיו של אדם והחרב הוא סמל קיצור החיים ובנ"ד הוא להיפך שהחרב שומרת על החיים ומאריכה חייהם של ישראל, וישראל ישכון בארצו שקט ושאנן אמן. ועמ"ש כזה בשבת פ"א ה"ד פסקא תנא רבי אונאי.

א"ל ר"י בבלייא עברת בידך תלתא נהרין ואתבר. עמ"ש בביאורו בגזיר פ"ו ה"א ובשבת פ"ז ה"א.

ומ"ט דר"א דלא "חיי" ואתיא דר"א כר"ח וכו' כצ"ל, כמ"ש בקידושין פ"ד ה"א.

דאמר ר"ח אחת לששים לשבעים שנה הקב"ה מביא דבר לעולם ומכלה ממזריהן וכו'. ג"ל הטעם בזה כי ימי שנותינו שבעים שנה ולפיכך עד ששים ושבעים שנה נשארו עוד בחיים בני דורו של הממזר דור הראשון שידועים פרטים בברור עליו ועי"כ לא נשכח הממזר הראשון ודורותיו אחריו, אבל לאחר ששים שבעים שנה שבני הדור של הממזר דור ראשון מתו הדורות שלאחריהם שאינם יודעים דבר על הממזר דור ראשון הרי ידיעתם על הממזר דור שני ושלישי רק ידיעה קלושה והדבר נשכח והולך ויש לחוש מפני כן שיטמע בכשירים. ומוכן ביחוד לפי המבואר בבבלי שדברי ר"א נאמרו בממזר דידוע ולא ידוע עד תלתא דרי חיי טפי לא חיי, ופירש"י דידוע ולא ידוע, עד תלת דרא דזהירי אינשי חיי טפי לא חיי דכיון דלאו דבר ברור הוא משתכחא מילתא, ותלתא דרי הוא אותו תקופת הזמן של ששים שבעים שנה. ואחרי שמתו כל בני דורו של הממזר דור ראשון בוודאי בממזר ידוע ולא ידוע הרי הדבר הולך ומשתכח ומפ"כ בא אז דבר לכלות הממזרים.

ואמנם שיטת הבבלי הוא שזה רק בידוע ולא ידוע כיון שאין פסולם ברור, אבל בידוע פסול הממזרות אפילו יותר משלשה דורות הדבר זכור ולפיכך בידוע חיי אולם שיטת הירושלמי משמע שאף בפסול ממזרות ידוע מזדהרי ביה אינשי רק עד ג דורות ולאחר מכן משתכח הדבר ומפני כן יש צורך אז בהבאת דבר לכלות הממזרים. ועיין מ"ש בקידושין פ"ג ה"ב שמשמע דעת הירושלמי שבידוע ולא ידוע חיי שלושים יום ולא כהבבלי.

ונוטל את הכשירים עמהם שלא לפרסם את חטאיהם. בספר חסידים סימן רי"ג שהכשירים נתפסים עם הממזרים מסיבה נוספת מפני שגם הם נאשמים במובן ידוע בגלל שאבות הכשירים לא עשו סייג לדבר שלא יתרכו ממזרים כישראל, וגם מפני שאין לכשירים לדור בעיר אחד עם הרשעים עי"ש. וי"ל שהכל טעם אחד שכן אין מן הדין לכלות גם כשירים בכדי לא לפרסם את החטאים אלא מפני שבמובן ידוע גם הכשירים אשמים בהחטא וגם הם נתפסים בכדי לא לפרסם את החטאים. ואת דברו לא הסיר. עיין ביאורו בחידושי הרש"ש במדבר

רבה פ"ט אות ח.

ר"ח אומר אין ממזר חי יותר משלושים יום. בבבלי נאמר סתמא דממזר לא ידיע לא חיי ולא נתפרש כמה זמן יוכל לחיות. ובספר חסידים סימן ק"מ וז"ל, ממזר לא חיי ואותו ממזר שמוליד לא יוליד בנים דלא חיי כטריפה דלא חיי ואותו ממזר שמוליד לא יוליד בנים וכו' ומבואר שדעתו שממזר חי עד י"ב חודש כטריפה. ונראה שטעמו הוא מדקאמר בגמרא סתמא ממזר דלא ידיע לא חיי, משמע שענינו הוא כמו טריפה אינה חיה שאינה חיה י"ב חודש. וכן הכין דבריו הב"ש באהע"ז ס"ב סק"ח. אכן בירושלמי מפורש שאינו חי שלושים יום וחידוש על הב"ש שכנראה נעלם ממנו הירושלמי במכח"ג.

אמר ר"י כל משפחה שנשתקע בה פסול אין מדקדיקין אחריה. כזה בקידושין ע"א, צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שמשפחה שנשמעה נטמעה, והובא באהע"ז ס"ב ס"ה ובב"ש ס"ק י"ח כיון שנשמעה נטמעה. בש"ס קאי על ממזר ופירש רש"י שלא נודע פסולו, ולכאורה קשה הא ממזר לא חיי, ואפשר במקומו היה ידוע ואז חיי ואח"כ הלך למקום אחר ונרשא אשה ושם אינו ידוע אם הוא ממזר עכ"ל. ודבריו צ"ע שהרי מפורש בירושלמי קידושין פ"ג ה"ב שאף אם הוא הולך למקום אחר צריכים לפרסמו שהוא ממזר במקום שהוא הולך שאל"כ אינו חיי. וי"ל דבכה"ג חשוב ידוע ולא ידוע מאחר שידוע הוא במקומו הראשון, ואמרינן ביבמות ע"ח דידוע חיי דלא ידוע לא חיי, ידיע ולא ידיע עד תלתא דרי חיי טפי לא חיי. אבל בירושלמי לא נזכר הסוג של ידיע ולא ידיע וי"ל שהירושלמי סובר שאף בכה"ג לא חיי. אולם קשה על מאמרו של ר"י כל משפחה שנשתקע בה פסול אין מדקדיקין אחריה והא ממזר שאינו ידוע אינו חיי, ודוחק לומר דמיירי בפסולי כהונה ולא בפסול ממזר. ואולי י"ל עפ"י שכתב המאירי בקידושין שם וז"ל, ומכל מקום כל שלא נודע פסולו בברור עד שבאורך הזמן נתבלבלו הדורות ונתערבו מצד עושרם עד שנשתקע הענין מוודאי לספק אעפ"י שעדיין יש בדבר הרהורי קבלות ומסורות מזקנים וסרר ערעור. בענין מניחים אותן, ועל כיוצא"ו אמרו משפחה שנשמעה נטמעה עכ"ל, וכן כתבו הר"ן והריטב"א. מעתה י"ל שאף הספק אחרי שיצא עליו קול שהוא ממזר אף שהוא ספק ויתכן שיתברר הדבר, חשוב כממזר ידוע וחי. ועיין בתוספתא סוף עדויות שמבואר שהמשנה בעדויות מוסכת על פסול ממזר עי"ש.

## פרק ט

כהן הדיוט שנשא את האלמנה. בד"ו וד"ק הגירסא כהן הדיוט שקידש את האלמנה, אולם הקה"ע והפנ"מ הגיהו הנרסח כמשנה עפ"י הגמרא לקמן וע"פ נדפסו ההוצאות האחרונות. ברם כגירסת המשנה בד"ו וד"ק הוא גם הגירסא במתניא דתלמודא דבני מערבא ובמשניות ד"נ כמ"ש בש"ג. ואכן ההכרח בגמרא לקמן שיש לגרוס שנשא, אולם המשנה צורפה להירושלמי כמו שהערותי בכמ"ק, בכל אופן אין גירסא זו מתניא דתלמודא דבני מערבא כפי שהוא בכ"ק.

אחיו שבא על אחות חלוצתו מותרת לבעל ואסורה ליבם הדא מסייע לר"י וכו'. והפיסקא המוקפת, כשר שנשא וכו'; יש למוחקה כמ"ש הפנ"מ והקה"ע. ויש לעמוד על השתלשלות הטעות. שפיסקא זו היתה כתובה בגליון להלן בגמרא בפיסקא כיני מתניתא כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל, והיתה כתובה הג"ה בגליון שצ"ל כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל מותרת